

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ Й МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ТА ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ЇХНІХ СКЛАДОВИХ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ, ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

<https://doi.org/10.31652/3083-7871-2026-4.10>

Марущак О.В., Павлик С.О., Недовес М.В.
м. Вінниця, Україна

oksana.marushchak@vspu.edu.ua
sophya.pavlyk@gmail.com

КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ У ТРАДИЦІЙНОМУ ПЕТРИКІВСЬКОМУ РОЗПИСІ

Анотація. У статті здійснено комплексний мистецтвознавчий аналіз композиційних принципів традиційного петриківського розпису як цілісної художньої системи. Обґрунтовано взаємозв'язок між теоретичними законами композиції (цілісність, співпідпорядкованість, акцентування) та їх практичним втіленням у канонічних схемах, зокрема у структурі «петриківського букета». Особливу увагу приділено технологічному базису розпису – системі фундаментальних мазків, які розглянуто як першоелементи матеріалізації художнього задуму. Деталізовано праксеологічний алгоритм творчого процесу, що охоплює етапи від натурних спостережень до глибокої стилізації та ескізування. Доведено, що системне поєднання традиційного канону з індивідуальною творчою інтерпретацією є запорукою збереження національного художнього коду в сучасному соціокультурному просторі.

Ключові слова: декоративне мистецтво, петриківський розпис, художня композиція, орнаментальна структура, стилізація природних форм.

Abstract. The article provides a comprehensive art historical analysis of the compositional principles of traditional Petrykivka painting as a holistic artistic system. The relationship between the theoretical laws of composition (integrity, co-subordination, emphasis) and their practical implementation in canonical schemes, in particular in the structure of the «Petrikivka bouquet», is substantiated. Particular attention is paid to the technological basis of painting – a system of fundamental strokes, which are considered as the primary elements of the materialization of an artistic idea. The praxeological algorithm of the creative process, which covers the stages from natural observations to deep stylization and sketching, is detailed. It is proven that the systematic combination of the traditional canon with individual creative interpretation is the key to preserving the national artistic code in the modern socio-cultural space.

Keywords: decorative art, Petrykivka painting, artistic composition, ornamental structure, stylization of natural forms.

Петриківський розпис, назва якого походить від села Петриківка (заснованого у 1772 р.), посідає особливе місце в системі українського народного мистецтва. Історично він виконував не лише естетичну, а й сакральну функцію, виступаючи

оберегом оселі. Захисна роль втілювалася через специфічні орнаментальні мотиви: фантастичних птахів, квіти та архаїчний символ «дерева життя» [1; 15]. Беручи свій початок із настінного малювання, цей вид мистецтва поступово еволюціонував, поширившись на оздоблення побутових речей, меблів та дерев'яних виробів, що дозволило йому зберегти актуальність у сучасному соціокультурному просторі [6; 10].

Водночас, життєздатність і художня ідентичність петриківського розпису в умовах тривалих трансформацій ґрунтуються на сталій системі внутрішніх законів організації візуального простору. Стабільність традиції забезпечується не лише незмінністю мотивів, а й специфічним структурним кодом, який адаптує символічний зміст до будь-якої площини. Відтак, для розуміння природи цього явища необхідним є звернення до його внутрішньої архітекtonіки.

Теоретичний аналіз композиційної побудови петриківського розпису дає підстави розглядати його як цілісну структуру, де окремі деталі суворо підпорядковані загальному художньому задуму. За своєю морфологією вона належить до фронтальної площинної композиції, що розгортається на площині стіни, паперу чи дерева [7]. Гармонійна єдність твору досягається через дотримання низки фундаментальних правил. Зокрема, принцип цілісності забезпечує неподільність усіх компонентів розпису, тоді як співпідпорядкованість вибудовує чітку ієрархію, де другорядні деталі підкреслюють значимість головних елементів. Особливу роль відіграє композиційний акцент – домінування центрального вузла, що першим привертає увагу глядача, а також урівноваженість, яка створює відчуття візуального балансу та внутрішнього спокою [9].

Зазначені теоретичні принципи організації художнього простору знаходять своє найповніше та канонічне втілення у конкретних схемах орнаментальної побудови, що стали фундаментом традиції. Провідною формою такої реалізації, де закони ієрархії та акцентування проявляються максимально виразно, є традиційний квітковий вузол.

Окремої уваги заслуговує структура класичного «петриківського букета». Його характерною ознакою є наявність у центрі трьох домінуючих квіток, від яких плавно відходять дрібніші деталі – листя, пуп'янки та тендітні «травички» [2; 3]. У процесі побудови майстри дотримуються принципу деградації розміру, зокрема, найбільші елементи зосереджуються в центрі, а до периферії вони поступово дрібнішають. Порожнечі між головними вузлами заповнюються листочками, що з'єднуються хвилястою лінією-стебельцем, створюючи щільну декоративну тканину [14; 5; 6]. Важливою умовою є колористична врівноваженість: домінантний колір одного боку обов'язково дублюється в дрібних деталях іншого, що забезпечує цілісність сприйняття [8].

Водночас практичне втілення окреслених архітекtonічних принципів і відтворення складної морфології рослинних форм вимагають від майстра досконалого володіння специфічним техніко-технологічним інструментарієм. Саме одиничний мазок виступає тим першоелементом, через який абстрактний композиційний задум трансформується у візуально відчутний художній образ. Це зумовлює необхідність розгляду виконавської техніки як засобу матеріалізації творчої ідеї.

Технологічною основою для реалізації композиційних задумів є володіння специфічними типами мазків. Фундаментальну «абетку» розпису складають чотири технічні прийоми: «гребінчик» (мазок з потовщенням, що переходить у тонкий вусик), «зернятко» (краплеподібний мазок), «горішок» (сполучення двох «гребінчиків») та складний «перехідний мазок», що передбачає одночасне

використання двох кольорів на пензлі для створення м'яких градієнтів [4; 6].

Разом з тим, наявність досконалої технічної бази є лише необхідною передумовою для розгортання цілісного художнього акту. Синтез розрізнених технічних прийомів у гармонійну композицію вимагає від автора дотримання чіткої праксеологічної послідовності. Це зумовлює необхідність розгляду алгоритму творчої діяльності, який забезпечує трансформацію натурних спостережень у декоративний образ через систему етапів – від аналітичного вивчення форми до її фінальної стилізації.

Методика творчого процесу в петриківському розписі поєднує безпосереднє спостереження за природою та її подальшу творчу інтерпретацію. Алгоритм роботи розпочинається зі збору матеріалу та вивчення природних форм. Наступним етапом є стилізація – внесення змін у природний об'єкт задля досягнення максимальної декоративної виразності [11; 12]. Наступним кроком є ескізування, під час якого здійснюється пошук композиційного рішення та колориту в малому масштабі. Завершується процес виконанням твору в кольорі з дотриманням законів ритму та контрасту [13]. Таким чином, майстри не просто копіюють довкілля, а трансформують його крізь призму традиційного канону та власної художньої фантазії.

Результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що петриківський розпис постає не лише як автентичний вид народного малярства, а як цілісна, науково обґрунтована мистецька система з чіткою внутрішньою ієрархією та закономірностями. Життєздатність цієї традиції в сучасному просторі зумовлена унікальним поєднанням сталого композиційного канону та гнучкості художньої мови, що дозволяє трансформувати архаїчні символи у складні декоративні структури.

Основним чинником художньої виразності петриківки є нерозривний зв'язок між мікро- та макрорівнями твору – від первинного технологічного елемента (мазка) до складної архітектонічної побудови (букета чи орнаментальної стрічки). Дослідження підтверджує, що дотримання принципів цілісності, ієрархічності та колористичного балансу є необхідною умовою збереження ідентичності розпису при переході на нові матеріальні носії. Водночас методологічна послідовність творчого процесу – від аналітичного вивчення природи до глибокої художньої стилізації – демонструє високий інтелектуальний потенціал традиції. Це дозволяє розглядати принципи петриківського розпису не лише як об'єкт мистецтвознавчої рефлексії, а й як методологічну базу для сучасної художньо-графічної підготовки, що сприяє розвитку проектного мислення та збереженню національного коду в сучасному візуальному мистецтві.

Список використаних джерел:

1. Богун А.М., Лисенко Н.В. Інтер'єр українського житла. *Українське народознавство в дошкільному закладі*. 1994. С. 377-384.
2. Глухенька Н. Нев'янучий квіт Петриківки. *Культура і життя*. 1980. 11 грудня.
3. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. К.: Мистецтво, 1965. 64 с.
4. Глухенька Н. Петриківські майстри декоративного розпису. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1959. С. 63.
5. Глухенька Н. Петриківські розписи. К.: Мистецтво, 1973.
6. Кравець В.М., Романенко С.В., Русавська Ю.О., Марущак О.В. Індивідуальне мистецтво талановитих майстрів петриківки. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: збірник наукових праць /

С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 2. С. 32-37.

7. Марущак О.В., Висоцька О.В., Павлик С.О. Декоративний рисунок як методологічна основа стилізації, архітектоники та принципів композиції у просторових мистецтвах. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2025. Вип. 8.

8. Марущак О.В., Ільчук К.С., Висоцький Д.В. Психологічний та символічний потенціал кольору як інструменту емоційної комунікації у мистецтві. *Науковий альманах мистецтва та освіти*: зб. наук. праць VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (30 жовтня 2025 р., м. Вінниця) / О.В. Марущак (голова) та ін. [Електронний ресурс]. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2025. Вип. 1. (PDF, 223 с.). С. 181-184.

9. Марущак О.В., Масюк В.О. Декоративність як форма організації художнього образу. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 5. С. 187-192.

10. Марущак О.В., Микитюк Д.В., Павелко А.В. Еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 45-50.

11. Марущак О.В., Осіпчук Т.О., Павловська Є.А. Стилізація природних форм у декоративному мистецтві. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: Збірник наукових праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 90-96.

12. Марущак О.В., Павлик С.О., Томчук В.В. Етнічні мотиви в стилізації сучасного декоративного мистецтва. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 13-18.

13. Методичні вказівки до проведення занять з дисципліни «Робота в матеріалі». Петриківський розпис / Уклад.: Т.І. Французенко. Івано-Франківськ, 2018. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/3803.pdf>

14. Петриківка: мальовничий дивосвіт / уклад. О.О. Скаченко; редкол.: Ю.І. Горбань, О.О. Каракоз, Ю.М. Ключко, С.Г. Винокурова, Л.А. Рибка; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. 96 с.: іл. (Серія «Скарби нації»; Вип. 1).

15. Петриківський розпис як відображення світогляду мешканців півдня України. URL: <https://osvita.ua.com/2018/04/63741/>

16. Соболева О. Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX–XXI ст. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/petrikivskij-rozpis>

17. Теліженко О. Символ благословення життя. *Народне мистецтво*. № 3-4. 1999.